

BOLETÍN

DE LA

Sociedad Castellonense de Cultura

▽ ▽ ▽

TOMO XIII

— 1932 —

CASTELLÓN

EST. TIP. DE HIJO DE J. ARMENGOT

BOLETÍN

DE LA
SOCIEDAD CASTELLONENSE DE CVLTVRA

*Tomo XIII * Mayo-Junio 1932 * Cuaderno III*

Placidez de ocaso

Cuento sosón y bobo del declinar suave de una vida vieja; del dulce descanso de un ánimo ingenuo, candoroso y llano; de un cuerpo cenceño, sarmentoso, aún ágil. Sin llamaradas de pasión, con rescoldo de ternuras, bienavenidas con albura de canas y paradoxales seniles candidices.

En el retiro de su rincón nativo, conllévanle a este anciano el fardo de sus días postreros, una hija, Magda, báculo de su espíritu ansioso de calor de hogar; y una vieja doméstica. Esta doméstica acorre el paladar goloso de su señor de suculentas viandas, aliñados aperitivos, pastas, almíbares y confituras, y todo arrequite y contera de sus yantares y espléndidas refacciones, con mano pródiga y monjil, que vive en labios del anciano perpetua loa.

En este día claro, vernal, cuando se ha regodeado el anciano en la exquisitez del desayuno, éntrase en soleada galería, toda pompa y verdor de bellas plantas, de enredaderas desbordantes de aéreos tiestos. Magda cesa de voltear los majaderitos con que urde unas sutiles randas, y acude solficta a su padre... Corre unas pintadas esterillas, y a la blanda luz del sol abrilero tamizado léele escasas páginas de un libro farragoso, que presto les cansa, y se allegan ambos a una pajarera: ella a curar de la mantención de los canoros huéspedes; el anciano a arrullarlos con unas palabras mimosas, nodriceñas, que mueven en revuelos, saltitos y gorjeos a las

EXCURSIONS I RECERQUES ARQUEOLÒGIQUES

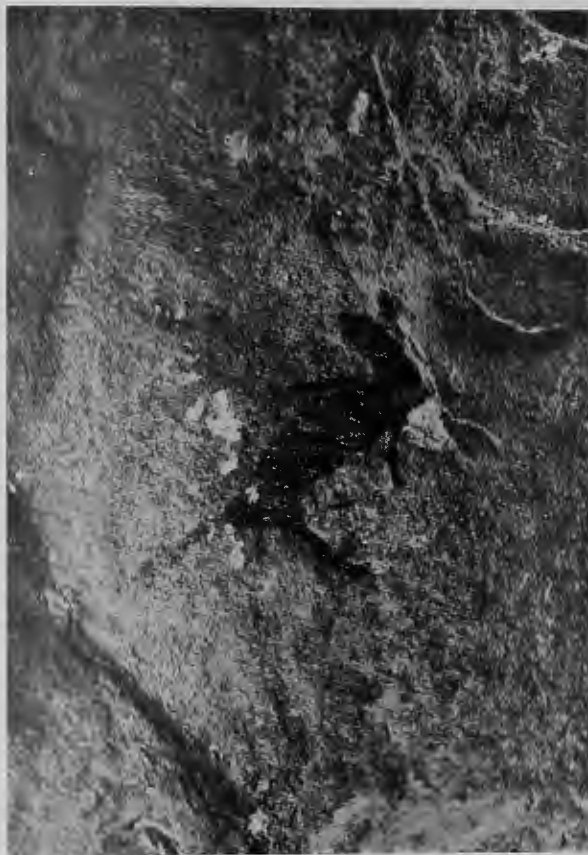
La pintura rupestre de la Joquera

Me va ésser molt agradable comunicar a les entitats de cultura el petit fragment de pintura rupestre que vaig trobar en una de les meves excursions, feta en 18 de maig de 1930. Mai en la vida penso tindre més alegria, puix després de deu anys d'excursionisme, cercant sempre en el fracàs, vaig trobar aquest excel·lent bocinet de decoració rupestre en el moment i en el lloc on menys ho esperava. Poca cosa era la troballa però, baix el punt de vista geogràfic on se desenrolla aquesta cultura, considerava l'haver conquerit un punt i m'era de gran satisfacció donar als amics, quelcom que els fos útil. Vaig invitar a veure-la a l'amic Francesc Esteve, el qual confirmà l'autenticitat de la pintura en qüestió, i ajudat per aquest erudit company vaig traure calcs i còpies escampant la nova als interessats en l'estudi de la prehistòria.

Ara la nostra *Societat Castellonenca de Cultura* m'encoratja a prosseguir la tasca, no solament en la recerca d'aquestes preades coses, sinó també invitant-me a descriure-les i exposar la meua visió sobre elles. Cal advertir puix, que això últim ho faig baix un punt de vista pintoresc i d'observació, emprant solament les hores que em vaguen.

Descripció.—Aquesta pintura es troba en l'interior d'una coveta situada en una muntanya que forma part de la partida de la Joquera, S. E. del terme municipal de Borriol (Castelló). El petit abríc és format per grans estriats d'arenisques triàsiques de color rosat, que penjats al cim més alt del carasol, li donen a la coveta un aspecte d'amagatall capritxós (fig. 1 i fig. 2, A i B).

LA JOQUERA (BORRIOL)

Fot. E. Codina

Fig. 1.—Figura humana de la Joquera

El petit fragment de decoració apareix en esquemes de vermell enfosquit que els òxids i el temps ha agermanat en la pàtina de la pedra, fent que al primer cop d'ull no es determine

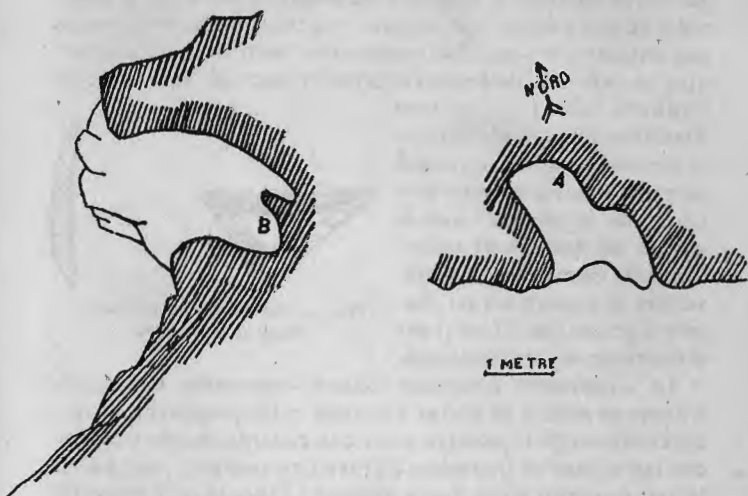

Fig. 2.—Secció vertical i planta de la cova.

ben bé, fins que hom ressegueix de prop tot l'espai de superfície que retalla la matèria colorant adherida, acabant per copsar una imatge de figura humana ben precisa i qualques taques mig esborrades com fragments d'altres figures que formen part de la decoració (fig. 3).

Les causes que han fet que aquesta pintura s'hagi pogut conservar fins a nosaltres han estat, primera, el que la cova no reunisca condicions d'abric per aixoplugar-se les cultures posteriors — l'àrea on està situada aquesta cova és plena d'estacions de l'eneolític, essent Borriol populós en poblats argàrics i íbers —; segona, el que aquesta decoració fos pintada sobre aquesta pedra porosa absorbint la màxima matèria colorant; tercera, el que aquesta pedra (arenisca roja) donés un fons roig a les imatges fent que aquestes no resaltessin gaire i passessin desapercebudes a les cultures posteriors; i quarta, el que la roca on és pintada presenta una visera prominent

que l'ha resguardada desviant-li les goteres que han malmés la restant decoració (fig. 2, B).

Després de l'èxit d'aquesta notable troballa havem recercat les coves adjuntes i remirat el vessant — encara que somerament i d'una manera com esport — no trobant fins avui, al meu poc entendre, res que faci emparentar amb aquesta cultura; sols un petit sílex treballat en forma de microlit havem trobat (troballa solta) en un punt distanciat de la cova, seixanta metres cap a Sud, on suposem que hi havia un abríc germà del de la pintura i que fa poc la pólvora ha fet saltar. (Aquesta muntanyeta és convertida en cantera per fer rastells d'acera; l'he dibuixat per si interessa als professionals.)

Fig. 4.—Microlit trobat prop de la cova de la Joquera

La composició d'aquesta pintura representa una figura d'home en actitud de córrer a la saga, a l'encaçament, envers altres taques de la mateixa color que encara que mig esborrades fan pensar en fragments d'altres dos imatges; una pareix la part posterior d'una figura humana i l'altra la part posterior d'una bèstia. La petita figura quasi sencera dóna una esquema expressiva i correcta, té una finesa estreta de la realitat, porta activitat i nervi com si a ple pulmó saltés per els vessants aquests, cercant la presa o com si després d'espiar de l'amagatall saltés des del caliu del seu jas disparant l'arc a quelcom que s'ha mogut a l'entorn i que ha estat a l'abast de la seva manya i les seves forces. Pareix que el pintor rupestre en aquesta figura no solament se va proposar donar una imatge d'un individu en una actitud determinada—bèl·lica o de caça—sinó també a un individu determinat tal com acusa el tocat bicorn parió al que es troba en la cova d'Alpera; aquest tocat poc comú en les demés figures bé podria ésser un distintiu de qualitat o classe (fig. 5).

La complexitat del tors donada per les corbes que encaixen el tòrax i abdomen posen a aquesta esquema de la Joquera dins d'una raça primitiva que allunya tota col·lectivitat social reclosa entre muralles. El siluetisme que tanca aquest nu té un aire parió al nu que presenten les tribus que encara viuen

LA JOQUERA (BORRIOL)

Fig. 3. — *Esquema de la pintura de la Joquera*
($\frac{3}{4}$ part del tamany natural)

en estat salvatge. Si en el nostre indígena el busquèssim sols el trobaríem en el nu que presenta el gitano rodamón. Els artistes que estudiem la plàstica en les acadèmies de nu al natural, veiem la diferència que hi ha entre el nu d'un gitano rodamón i el d'un obrer. El primer presenta una finor brincadissa, un planisme praxitèl·lic que contrasta grantment amb l'estructuralitat muscular de tipus atlètic o vilatà del segon.

L'execució d'aquesta pintura, tècnica i objectivament revelen en el seu autor un gran mestratge. Tècnicament en l'original se pot estudiar la manera de com és feta, puix apareix el traç del pinzell en trams de tres mil·límetres d'amplària portant una direcció paral·lela al diàmetre major del tors. En quant a l'objectivitat realista, el nostre pintor demostra posseir un ull segur i meravellosament d'un sol traç de ralla dóna tot el perfil de les regions pectoral, toràcica i abdominal, fet però amb tanta seguretat que supera al més bon ceramista de vasos àtics. Per veure que aquesta obra és feta per un intel·lecte privilegiat, cal només observar la direcció del tocat bicorn causat per la massa craniana que dóna l'occipital. Cal resseguir el perfil de correcció anatòmica que donen els membres superiors i els inferiors així com l'aire feréstec i elegant, sàbiament observat en la realitat.

Oscil·lació.—Aquest contrast que hi ha entre la correcció realista de la Joquera i el sistematisme manifest al representar la figura humana en la major part de pintures rupestres tals com les de la Valltorta i altres, fan posar en dubte aquest realisme, el qual tan prompte fa pensar que ha estat preconcebut pel pintor com que aquest realisme hi siga casual, degut al siluetisme d'una disfressa de bèstia o altra indumentària de cacera com apareixen a les coves d'Alpera. La tesi de l'home disfressat s'enforça quan hom observa en l'original de la Joquera uns trams de pinzellada en la part del lloç que deixen un espai més clar de color, tancat per dos corbes, una més pronunciada de convexitat posterior i una altra oposta a aquella o siga de concavitat posterior, essent aquesta última de pronunciació més lleu (fig. 5). Aquest espai puix que apareix a dins l'esquema, desarticula el siluetisme i hom oscil·la subjectivament entre la disfressa, el sistematisme, el realisme o la factura peculiar d'un gran pintor animalista, palesa en aquesta figura de la Joquera. Per a enfocar l'home disfressat cal con-

siderar que aquesta esquema mostra un perfil vist pel costat dret; llavors hom veu l'excessiu desenrotlló de la caixa toràctica i la gran corba de convexitat posterior que presenta l'espina en la regió dorsal, deixant aquestes en un raquitisme grans regions lumbar i glútea, fent-li pendre a l'esquema un aire de bestialitat semblant en ritme a la corba que dona l'espina d'un antílop. Per altra part i considerant l'home sense disfressa, la hipòtesi també té uns punts forts per afermar-se. Primerament cal considerar que aquest realisme en la forma humana que dona l'esquema de la Joquera el trobem també inclús en figures senceres en les pintures de les coves d'Alpera, Vallorta, Saltadora i Gascons. Segon, que la inclinació d'un tors acatxat, del natural, com la que presenta aquesta esquema, dona en el raquis una corba de convexitat posterior molt prominent, i tercera, que si observem el perfil anatòmic del membre inferior que avança, veurem que aquest respon al peu dret i per lo tant en aquesta actitud de locomoció els membres inferiors se mouen en sentit opost als superiors o toràctics, aixís que el braç que avança resulta ésser el braç esquerre, el qual porta l'arc i el braç dret queda al darrere com si hagués acabat de desapar. Considerant puix l'imatge en aquesta actitud l'esquema de la Joquera no resulta ésser el perfil vist des d'un costat escarít, sinó el perfil per esquema de dos plans en biaix, és a dir, donant a l'espectador la cara anterior de la regió pectoral i la part posterior glútea — aquesta última en molt més biaix que la primera — i allò que en l'home amb disfressa suposàvem que la corba de convexitat posterior pertanyia a la regió dorsal del raquis, vist des d'aquest segon punt, la mateixa corba pertany al perfil de convexitat que dona la paret lateral externa del costat dret del tòrax. En resum, aquesta doble objectivitat d'imatges, l'una amb un siluetisme com cenyint una disfressa de fauna en el que dins es palpa un realisme humà i l'altra amb un siluetisme humà en certa expressió de fauna o metamòrfosi li donen a la pintura de la Joquera un interés i una distinció que la fan notable posant-se ella sola entre les millors miniatures de l'art animalista que dona la cultura rupestre.

Sistematisme i realisme.—S'entèn per art animalista aquell en que en una època determinada diferents cultures han donat en l'art una preferència als temes de caça, superant en co-

LA JOQUERA (BORRIOL)

Fig. 5.—Esquema calcada de la figura que resta sencera
(Tamany natural)

rrecció realista les imatges de fauna per sobre les imatges de figura humana. Entre aquestes cultures han reeixit l'art minoà, l'art assiri i d'una manera extraordinària l'art rupestre de la península ibera. Les causes d'aqueix contrast hom comença a veure-les en l'estudi experimental de tot art genuinament espontani, és a dir, de tot art que és originari en l'home i que el sentit imitatiu li fa posar en joc per expressar-se. Un infant, un pastor, un caçador, un manobre, etc., que hi siguen dotats d'aquesta gràcia o traça, genuinament proven de representar plàstica o gràficament les imatges dels essers que els envolten — cal considerar que aquests artistes espontanis estan aïllats de tota norma de dibuix classificat i obren escaridament per l'impuls de la seva traça o del seu intel·lecie—; aquestes imatges dibuixades que dona l'art espontani dins la varietat i diversitat d'ordre etnogràfic o psicològic porta en el tot un fons comú anàleg al de tota època i si comparem les imatges de fauna en les de figura humana que dona aquest mateix art, veurem una supercorrecció o un preciosisme més graciós en les formes de fauna que en les formes de figura humana.

Jo he fet dibuixar en presència meya a un infant d'onze anys, fill d'un llaurador, una imatge d'home i una imatge del cavall que el seu pare tenia en l'estable. Les dues imatges les va dibuixar de memòria. Mentres dibuixava l'imatge del cavall estava atent i carinyós; hom el sentia mig enraonar amb la pròpia bèstia que anava dibuixant, com si aquesta fos de carn i ossos i ànima i tractés de domesticar-la; anava resseguint les ratlles amb la mateixa amistat com si passés la mà acarorant la bèstia vora d'un pessebre; l'imatge dibuixada tenia una gràcia sorprenent, era elegant i ben articulada. En canvi, quan me dibuixava la figura d'home, el traç anava més de pressa recurrent a un sistematisme de ninot, comú en el infantilisme; en cada ratlla deixava anar l'infant una rialla de mofa i quasi era mig avergonyit per la mateixa sàtira en que se veïa obligat a representar la figura humana. El contrast entre les dos imatges no podia ja ésser més paral·lel al que presenta la pintura rupestre. Jo he contemplat ences (cimbells) per caçar, tallades en suro o fusta representant perdius i altra mena d'aus, modelades pel caçador indígena del Maestrat, home encara no disciplinat, quasi analfabet; dites esculturetes d'animal, algunes, resulten ésser meravelles de planisme i realitat; en canvi si

proveu de fer-los fer la figura humana vos faran un totem com en l'art negre. Un pastoret de Tírig va dibuixar una papallona que podia fer costat a les notables pintures d'Altamira. Si resseguíu les parets mores dels segles XI i XIII en els castells de la regió valenciana i les parets romàniques de Catalunya trobareu uns grafitis parions als que apareixen en l'actualitat per les cantonades de viles i masades, és a dir, el perfil d'un cavall elegant i la frontalitat d'una testa humana, sistemàtica en estilització desmanyotada.

Pareix puix que en l'intel·lecte de l'artista espontani les imatges de fauna són guardades en la retina en una objectivitat tàcil i substanciosa, mentres que les imatges humanes són deformades per un subjectivisme relatiu a l'acció o contingut moral d'allò copsat; les primeres porten una força atractiva, les segons un punt repulsiu, aquell mateix instint que comencem a veure en el petit infant de llet quan amb daler s'abraona al cavall de catró, mentres tracta de traure-li els ulls a la nina de porcellana.

Impressionisme.—Jo he observat el paisatge des d'una d'aquestes coves on apareix la pintura rupestre. En escena hi havia un ramat d'egles i porcs que pacientment pasturaven per uns rastolls escalonats que donava un vessant. El pastor que guardava, trenava cordill d'espart a l'ombra d'una bardissa. La distància des del meu punt d'observació era de cent metres en un nivell de quaranta metres per sobre el solc o fondalada del barranc, quedant el ramat a un nivell de deu metres més baix que la meua horitzontal. La silueta de les egles era fortament accentuada per un contrallum de les deu del de matí en un dia de juny a Catí; la cova està al barranc de Salvassòria mirant cara migdia. La visual era quasi a ull d'ocell veient-se les imatges per esquemes. L'hora era quieta, cada bèstia avançava un pas per cada mos, per cada espiga; totes bavejaven a terra com grans paràsits; l'aram de l'esquilla sonava clar, tan clar com l'hora. De sobte l'escena canvia. Per un descuit del pastor, part de les egles han passat a pasturar a un camp veí. Quan el pastor se n'adona salta corrents vers el lloc per fer-les recular. Als crits i cops de roc que el pastor dóna, tot el ramat s'escarota i les egles i porcs formen grups que corren en diverses direccions. Els porcs han pres els reganys del pastor com signe per anar a tancar i fugen en

rastre cap a la masada. La costum de tancar el bestiar pel matí és a l'hora que comença a picar la mosca, que sol ésser de les deu a les onze. El pastor no considera que hi siga l'hora d'anar a tancar i, saltant camps a través, dóna l'avançada surtint-los al davant ja prop de la masada fent-los recular novament cap els rastolls de pastura. Les bèsties van al galop fugint de les estacades i fona que el pastor foragitadament va repartint, corrent entremig d'elles. En aquest moment animat les bèsties s'han mogut en plans de profunditat i en plans paral·lels a la meva visual. Cada grup de bèsties formava un rastre, seguint-se l'una a l'altra, corrent en la mateixa direcció. El pastor ara seguia aquest grup, adés l'altre, castigant els caps, reduint-los a govern. Cal dir que la composició i dinamisme sobre un pla de vessant i les esquemes que donava el contrallum de l'hora no podia ja tindre més semblança amb la decoració impressionista que apareix en la pintura rupestre de les coves. Quan el pastor corria saltant pels rocams, presentava una esquema òpticament deformada; els membres de locomoció donaven un major volum apareixent sempre oberts i en sentit horitzontal. Aquesta superposició d'imatges que donaven les cames en moviment quasi feien desaparèixer la part inferior del tors, restant el volum dels muscles i un pic a dalt (testa), que en sentit oblicu e inclinadament avançaven formalment cap a la fuga, donant el tot una esquema en moviment de silueta borrosa. En canvi l'esquema que donaven les eglies corrent en un pla paral·lel a la meva visual — vessant opost a la cova — presentaven una silueta real, precissant-se llur nomenclatura sense ésser deformada pel moviment; sols les pates en el moviment de translació semblava que cada bèstia en posseïx aparentment més de quatre. En resum, aquesta observació impressionista de la natura, des d'una cova estant, m'ha donat en les imatges de fauna un realisme major per sobre la figura humana, i la figura humana, aparentment, dóna una acció semblant al sistematisme impressionista manifest en la pintura rupestre.

Conclusió.—Cal ara cloure l'andana unint els solcs fets en el camp experimental. Les observacions fetes en l'estudi anatómic de l'esquema, en l'estudi de l'art espontani i en l'estudi òptic de la natura, encara que d'una manera elemental, me fan de lupa per veure en aquesta figura d'home de la Joquera tota

la força de l'impressionisme rupestre, feta però sense recurrir a cap sistematisme, sinó al més pur realisme, parió al que en la seva obra donen aquests màgics pintors animalistes de les coves, dit però, amb tota classe de reserves.

Aquest fragment de decoració que ha estat conservat des d'una època en que potser encara les últimes capes d'al·lusions no havien acabat de formar la nostra Plana, fatalment està avui esperant un fuet de dinamita per saltar a trossos amb l'objecte d'engravar les carreteres.

JOAN PORCAR

Salmo

*¡Oh azul de lo imposible!
 Tus ojos son azules
 como todos los sueños de amor casto;
 Como una ilusión dulce;
 como el místico manto de la Virgen;
 como un alba sin nubes;
 como el humo de incienso de una ofrenda;
 como la flor ilustre
 de los cuentos de hadas y de príncipes;
 como las altas cumbres;
 como todas las vagas lejanías
 que a nuestro anhelo huyen;
 como las esperanzas candorosas;
 como las tristes luces
 de esa estrella que tiembla en el crepúsculo
 y en lo infinito — ¡como tú! — ama y sufre...*

CARLOS G. ESPRESATI